

GÁSPÁR ÁRPÁD

Mondd, anyám, minden leány...

(szégyeneim)

A vasúti hid széles gerendáján fekszik. Felette a naptól fakóbarnára szítt kátrányos talpfák és a sín pár. Az acélgerendát több réteg lemezből szegecselték. A szegecsfejek nagyok, laposan domborúak. Pucér mellét jólesőn melegíti a naptól átforrósodott acél. Nemrég jött ki a vízből. Bőre foltokban szárad. A „kádakban” fürdött. A sziklamederbe vájta őket a sebes folyó. Zölden, fehéren habzik, kavarog bennük a víz, amint vastag sugárban beléjük bukik. Meg kell kapaszkodni a göbék peremébe, a repedezett sziklába, hogy az alázóduló víz ne sodorja a mélybe. Őt már egyszer kihúzták az egyikből. Akkor még nem tudott úszni. A kavargó, örvénylő víz levitte a fenéig. A hátát, majd az arcát súrolták a kövek. Ő nyelte a vizet, fuldokolt. Arra gondolt, hogy meg fog halni. Látta a temetését. Érthetetlen nyugalommal fogadta ezt a tényt. Nem szorította marokra szívét a halálfélelem. Ezzel a nyugalommal vesztette el az eszméletét. Kihúzták, de azt a nyugalmat nem lehetett elfeledni, kitörölhetetlenül beléje költözött, énjének része lett. Nem is szólt róla senkinek.

Fekszik az acélgerendán, a feje kissé lecsüng, nézi a folyót. Az egyenletesen terül el sziklaágyában. Kétarasznyi mély. A göbék fölött. Itt-ott moha borítja az alját. Ettől vagy mástól átlátszóan üvegzöld. A halakat nézi. Amint meg-megvillan a hasuk. Felfelé úsznak rajokban. A szájukkal gyalulják a sziklás folyóágyat. A márnák nem. Nagyok, a hátuk domború, és lusta farokcsapásokkal húznak a fűzfák alá, ahol mély a víz, alamosa a partot, és a fák gyökerei kiállnak a vízben. Itt tanyáznak a nagy márnák, menyhalak, telények.

Fentről közeledik a tizenegy órai teher. A háromfokos lejtésű pályán csikorognak a kerekek, a fékpofák. A mozdony hosszan füttyöl a kanyarban, a híd előtt. A szerelvény balra dől, látni lehet majdnem egész hosszában a hídról. A mozdony gyorsan járó, csuklós hajtókarját is. Aztán a hídra ér és zengeni, remegni kezdenek az acélgerendák. Robaja fülsiketítő hangorkánként fölbe tornyosul, és mindent maga alá gyúró viharként keresztülrobbog felette. Érzi súlyát, száguldásának örvényét, amint fel akarja tépni őt az acélgerendáról, és magával ragadni. Vad gyönyörűség járja át valóját. A mozdony szálakra bomló füstje megreked a szűk völgyben. Lefelé csapódik. Ő magába szívja a szénfüst kénes záptojásszagát.

A hídon túl, jóval a kanyar előtt van a fűrésztelep. A géterek dohogása messzire hallatszik. Remeg tőlük az egész gátercsarnok. A géterek szapora, mély dohogását a körfűrészek éles sivitása vágja ketté. Szélezik, hosszra vágják a deszkákat. A levegőben fűrészpor lebeg, rátelepszik mindenre, a favázás csarnok gerendáira, a gépekre, és a munkások ruhája, arca sárgásfehér lesz tőle.

Tizenkettőkor megszólal a kazán sípja. Élesen, hosszan dudál. Ebédszünet. Aszszonyok, gyerekek hozzák a munkásoknak az ebédet. Egy óráig csend telepszik a deszkagyárra.

Ő is ezt a dudálást várta. Feltornássza magát a hídra, és a sínek között a talpfákon szalad felfelé. A kanyar közepén megáll. Átugorja a pálya menti kikövezett árkot, és elfoglalja megfigyelőhelyét a meredek rézsún. Kék katángkórók, sárga ökörfarkok és hal-

vány rózsaszínű, hólyagos szekfűk között ül. Onnan belátja a pálya menti ösvényt a hídtól egészen a gyárkapuig. Bettit várja. Már egy hete minden nap. Lábát felhúzza, állát térdére támasztja és egy fűszálat rácsál. Kesernyész, jó íze van. Lábán hangyák mászkálnak, bogarak. Nem sepri le őket. Bettit várja.

Betti a főmester leánya. Mindennap ebédet visz az apjának a fűrésztelepre. Kék zománcos ételhordóban. Az egymás fölé csúsztatott edények csillognak a napfényben. Bettin horgolt szélű, zöld tiroli szoknya van, fehér, rövid ujjú blúz, fehér bokaharisnya és fekete lakkcipő. Vele egyidős. Büszkén tartja a fejét, nem néz sem jobbra, sem balra. Tudatában van valami igen fontos dolognak, ami körüllegi őt és elválasztja a világ többi részétől. Talán annak, hogy az apja főnök úr a telepen, a munkások lekapják előtte a kalapjukat, és rendszerint a földet nézik, nem a főnök urat. Vagy annak, hogy szőke haja két vastag fonatban verdesi a hátát, a bőre meg olyan fehér, hogy ettől belesajdul az ő szíve. Amikor elhalad előtte, és ő a lábát nézi. Nem tudja, miért, de a lábát. Nem csinál egyebet, csak nézi. Már egy hete. Betti pedig előretekint, de amikor egy vonalba ér vele, akkor elpirul, és az arcát haragosan, gőgösen az ellenkező irányba fordítja.

Hans Betti bátyja. Dagadt mellű, nagy termetű fiú. Egy évvel idősebb nála. Kedvenc szavajárása: akarsz egy frászt?

Ők nincsenek jóban. Nem történt semmi közöttük, de nincsenek jóban. Ő úgy rendezi, hogy ne találkozzék szemtől szembe Hansszal. Ha ez nem sikerül, akkor Hans kidüllesztett, hájas mellével félrelöki őt az útjából, és röhögve kérdezi: akarsz egy frászt?

Ő néhány lépésről összevont szemöldökkel nézi Hanst. Maga is érzi tekintetének konokságát. Valami furcsa dacot, elszántságot, amitől megváltozik körülötte a világ, és ő maga. Talán azért érzi, mert a felnőttek közül többen mondogatják egymásnak: az állomásfőnök fiának megátalkodott tekintete van.

Hans ilyenkor utánakiabál: „szétnyomlak a körmöm között, kis tetves.” És köp egyet.

Tegnapelőtt Hans elkíserte hűgát az ételhordóval. Jöttek egymás mögött az ösvényen. Hans már messziről dühösen meredt rá.

Ő a helyén maradt. Rácsálta tovább a fűszálat, és összevont szemöldökkel, amitől az a furcsa ránc gyűrődött orra tövében, nézte őket. Mintha mindent előre tudott volna. Egy vonalba értek vele. Betti és Hans. Ők voltak, meg nem is ők. Két mozgó kép. Betti elpirulva, gőgösen elfordította a fejét és továbbment. Hans megállt vele szemben kidüllesztett melllel, kezét nadrágja zsebébe süllyesztve. Először kiköpött, majd azt mondta: te koszos csavargó! Fasírtot csinállok belőled. Szerencséd van az apámmal. Megtiltotta. De ha még egyszer leskelődsz Betti után, csalánnal csíped a lábát, egyetlen piros hólyagocskát is látok rajta, akkor az isten sem kegyelmez neked. És engem ne nevezz fűben lapulól nyúlnak, mert életed végéig emlegetni fogod azt a frászt, amit lekeverek neked. Az apámmal van szerencséd. De ez az utolsó figyelmeztetés. Ha a húgom még egy panaszszót ejt, akkor nyomorékká verlek, kiskanállal sem szednek össze.

Szóval Betti hazudott. Nem volt elég neki a leskelődés vádja. Kevésnek, elvontnak érezhette. Kitalálta hozzá a csalánozást, és hogy bizonyítson, bele is gázolt a csalánba. Vállalta a fájdalmat is a cél érdekében. És mindezt megtoldotta a gyáva nyúlragalommal, mint aki ismeri bátyja gyenge pontját.

De miért? Nem értette. Betti gőgösen elfordított arca, hazugsága megdöbbenette. Érthetetlen volt, gonoszul rávigyorgott. Meglátott valamit, ami igen közletről és fáj-

dalmasan érintette őt. Valami hihetetlenül véglegest, amitől minden megváltozott körülötte, benne. Csak bámulta nem látó szemmel ezt a reávigyorgó végleges valamit, ami kiközösítette őt valahonnan.

Hans felszólította: tűnés!

Ő vontatottan felállt, hosszú másodpercekig nézte Hanst azzal a gonosz gyűrődéssel homlokán, és füvet rágszálva elsétált onnan. Érezte minden lépését. Mintha nem is a földön lépkedett volna. Valahol másutt, a kiteszített világában. De lehet, hogy nem is ő volt az, aki vontatottan, lassan elsétált onnan.

Ez tegnapelőtt történt. Most ott ül, ahogy tegnap is, a rézsú oldalában, és várja Bettit. Muszáj várnia. Ha agyonlövik, akkor is. Valamit meg kell értenie. Azt a hihetetlenül véglegest. Betti pedig megjelenik az ösvényen rövid tiroli szoknyájában, szőke, vastag hajfonataival és szemet vakító fehér lábával. A látvány igézete reáborul, mint egy rezgő-bongó ércharang, amitől nem lát, nem hall.

Arra tér magához, hogy Betti megáll, és nézi őt. Az öröm csodálkozásának néhány másodperce után megszólal benne a vészcsengő: Betti mögötte néz valakit.

Ültéből előugrik. Elkészt.

Hans vastag mogyorófabotja teliben éri a hátát. Puffanása kong. A fülének fáj, nem a hátának. Lebukfencezik a dombon, át az árkon, de az ösvényen már talpon van.

Ekkor a magasba lendülő bot a lábán csattan. Egyszer, kétszer. Ő nem mozdul. Homlokán azzal a konok ránccal nézi Hanst. Az elvakult dühében csépli lábát, oldalát, fejét, ahol éri.

– Kell még, na, kell még, te koszos csavargó?

Ő csak áll. Nem tudja, miért. A védekezés legcsekélyebb mozdulata nélkül. És nem fájnak az ütések. A fájdalmat elnyomja valami más. Betti arcának elégedettsége. Húsz lépésre állhat tőle. Nézi őt, ahogy verik, és elégedett. Mindezek ellenére, saját tehetlenségének folytatásaként Betti arca, fehér lába, szőke haja a titokzatos igézet látványára a nyári lég kifeszített vásznán. És fájdalmát elnyomja a hihetetlen, végleges kiteszítettség.

Fentről jön a fél egyes személy. Már látszik a mozdony fekete, tömpe orra, hátracsapódó füstje, és az acélpályán végigfut a szerelvény dübörgő zengése.

Hans káromkodik, újból üt és üt, de már nem lát jól, a keze elbizonytalanodik.

Ő fellép a sínek közé. Meztelen talpa belesüllyed kissé a talpfa meleg kátrányába. Nem tudja, hogyan jutott eszébe ez a lépés. Összefügg azzal a végleges valamivel.

A mozdony fültépően füttyöl. A mozdonyvezető, a fűtő derékig kihajolva ordít, hadonászik. Látja, hogyan mozog eltorzult arcukban a szájuk.

Hanson fejvesztettség lesz úrrá. Kővel dobálja a lábát, hogy meneküljön, hogy szétzakítsa azt a csapdát, melybe ő maga került. Aztán olyan mozdulatot tesz, mint aki hozzá akar ugorni, letaszítani a pályáról. Visszahökken a mozdony. Térdre veti magát, úgy könyörög neki, hogy meneküljön.

Ő vigyorg, mint aki erre várt. Gonosz ez a vigyorgása. Idő és események feletti.

Az utolsó pillanatban ugrik. Akkor, amikor a mozdonyon és ott lent Hans behunyják a szemüket. Betti falfehér arccal, de közönyösen hátat fordít, viszi tovább az ebédet, villan fehér lába.

Ellöki magát a talpfától, és a mozdony ütközőjének taszításától nagy ívben bevágódik a folyóparti füzesbe, a bokrok tövében meggyűlt, nagy vizek hordta rózsákba, gazba. Körötte gally meg gaz töreke száll, porfelhő, akárcsak egy ágyúgolyó becsapódásakor.

A konyhájukban fekszik a zöld vaságyon. A falvédő barna szarvasai felemelt fejjel figyelik őt. Hol közelebből, hol távolabbról. Megsimogatja izmos nyakukat, érzi leheletüket. Jólesik. Mással nem is törődik. Ő és a szarvasok. Nem tudja, hány napig. Az anyja kamillateába mártott puha ronggyal mossa sebeit. Ahogy meghagyta Nádler bácsi, a község egyetlen orvosa. Színes karikák táncolnak a szeme előtt. Lázás lehet, vagy nagyon gyenge. Az anyja kérdésére, hogy fáj, csak a fejével int nemet. Törött bordái szűrő fájdalommal tiltakoznak a kiejtett szó ellen. Nézi a szarvasokat, aztán alszik, aztán újra a szarvasok. Így telnek a napok. És az anyja meg ő mondani akarnak egymásnak valamit. Rebbenetlen, egymásba fonódó tekintetükkel. Az anyja az ajkára teszi az ujját: nem szabad. És kisimítja homlokán azt a gyűrődést. Ő fogja az anyja kezét. Fogja és az arcához szorítja. Nem érzékenyedik el. Gondolatai valahol messze járnak. Erősen gondolkozik valamin. Az anyja tudja ezt. Azt ismételteti: majd később, majd, ha meggyógyulsz. Aztán egyik nap suttog valamit az anyjának. Az anyja a szájához hajtja a fülével. Szúr az oldalában, de tovább nem halaszthatja, meg kell kérdeznie.

– Mondd, anyám, minden leány Betti lesz?

Egymásba kapcsolódik a tekintetük. Az anyja komolyan int a fejével és suttogja: nem... nem... majd meglátod.

Ő tovább nézi azzal a konok ránccal a homlokán az anyját. Az meg valami eligazítanivalót talál az ágyán, új borogatást készít, és a szeme kerüli az övét. Aznap, másnap. Ő nem ismétli meg a kérdést. Az anyja sem szól többet róla. Tizennégy éves.

Egy hónap múlva ott ül a folyóparton, túl Vicsicsánékon, ahol a hegy a községig ereszkedik. Vele szemben Gyula nővére, Gréte ruhát sulykol. Hol az élével, hol a lapjával ütögeti a fehérneműt. Kitergetve megöblögeti őket a folyóban, újra sodorja és tovább veri a lapáttal. Hozzáértő, gyakorlott mozdulatokkal. Néha megáll, kiegyenesedik, és hátrasimítja homlokából a haját. Szoknyája egyik csücskét bedugta derék-övébe. Térden felül látszik fehér lába.

Gréte nem dolgozik a fürdőben mint kádmosó. Összeköltözött Spaak bácsival, a medvehátú öreg főgépésszel az állami fűrésztelepről. Valahonnan Belgiumból került hozzájuk mint hadifogoly, az első világháborúban. Nem tanult meg jól sem magyarul, sem románul, és német beszédét a cipszerek nem értik valami jól. Spaak bácsi vett egy házat a vasúti híd mellett, a domboldalban. Fehérre meszelt, szép, nagy ház. Ők ketten laknak benne. Spaak bácsi minden reggel elindul a gyárba, hóna alatt elnyűtt bőrtáskájával, és délután fél ötkor tér meg. Akkor ebédelnek. Azt mondják, ezért nem ment vissza hazájába: a töltött káposztáért, a paprikáscsirkéért, a tejfölös fuszulykalevesért. Szófukar, magának való ember, aki szabad idejében a ház körül matat. Gréte jól járt vele, jó módba csöppent.

Gréte egy tálba rakja a mosott ruhát, felemeli, a derekához szorítja, kissé ferdén tartva, és a másik kezében a sulykolólóccával elindul fel a dombnak. Ő megvárja, amíg a fehérre meszelt nagy ház kapujáig ér. Ekkor feláll, és gázol keresztül a folyón. Gréte nyitja a kaput, és visszanéz. A kaput nem reteszeli be. Ő gondolatok nélkül megy Gréte után. A lába viszi. Valamit akar, de nem tudja, hogy mit. Homlokán elmélyül az a gyűrődés. Maga elé néz konokul. Valahol messze fütyöl a fél egyes személy. Ők a konyhában ülnek. Olyan, mint minden módosabb cipser konyha. Nagy, festett pohárszék, üveges részében porcelánnal, kristálypoharakkal, egy csempés rakott spar vízmelegítővel, a vizeslócán két fafedős zománcozott veder, s a falakon kézimunkák jókivánságokkal, rigmusba szedett, bölcs szólásokkal. A falon feszület, alatta kép Jézus szívével.

Gréte megtörli a lábát, kezét, elrendezi a haját, papucsba bújik, és szembefordulva vele, azt mondja: nagy fiú lettél, megnőttél. És mosolyog rá. A bőre vakító fehér. Közel állnak egymáshoz. Gréte egyenesen az arcába néz, félig megnyílt asszonyajka mintha mondani akarna valamit. És ekkor magának is váratlanul, oh, megüti Grétét. Abból a végleges kitaszítottaságából üti. Haraggal, gyűlölettel, tehetetlenséggel. Mintha egy meggyült kelevény pattanásig feszült volna benne, és ki akar fakadni. Anyyira fáj, hogy ordít beléje.

Gréte nem védekezik. Várta ezeket az ütéseket. Biztatja: nincs semmi baj, üss, amíg jólesik, te csak üss! Vérzik a szája, de mosolyog. És a bőre vakító fehér, és valaki a háttérben áll, büszke, gógós arccal, és amikor a mozdony már-már fölébe tornyosul, akkor közömbösen hátat fordít neki, és elindul az ösvényen.

Nem tudja, hogy mikor hagyta abba Gréte verését. Talán, amikor az ütésektől lehullott Grétéről a ruha. Könnytől maszatos arcuk összesimult. Gréte magához vont a szelíden, és az ágyhoz vezette.

Amikor magához tér, gyorsan elhúzódik Grététől. Az asztalra borulva, hangosan zokog. Nem tudja, hogy miért. Nagyon fáj a lelke, és valamitől igen megijedt. Ez a valami reávigyorog, birtokába akarja venni őt. Ezért ugrik fel és szó nélkül elszakad. Késő este vetődik haza. Azt mondja az anyjának, hogy nem éhes. Más lett a konyhájuk, más lett minden. Nem akar az anyjára nézni. Áll szótlanul a konyhájuk közepén, és nem tudja, hogy mit is csináljon átrendeződött világában. Belülről konok düh feszíti. Még mindig látja azt a gógós, büszke arcot, amint közönyösen hátat fordít neki. Már-már az ajkán van még egyszer az a kérdés az anyjához. De leszegi a fejét, és szó nélkül hóna alá veszi a csergét az ágyról. Aztán háttal az anyjának, félúton mondja: „ne ragudj, nekem többé nem szabad egy fedél alatt aludnom veled.”

Az anyja bólint.

Ő megkérdezi: a szarvasokat vihetem? És a csergével, a szarvasokkal kivarrt falvédővel kimegy az elhagyott istállóba, a szénapadlásra. Sokáig ül a padlás ajtójában. A csillagos eget nézi, és életében először rágyújt egy cigarettára.

